

ИЛЮСТРАЦИЯТА В ПЪРВАТА НАЦИОНАЛНА ИЗЛОЖБА НА ИЛЮСТРАЦИЯТА И ИЗКУСТВОТО НА КНИГАТА И ИЗЛОЖБА НА БЪЛГАРСКАТА КНИГА – 1968 г.

Милена Радева

Опитите да се организира Национална изложба на илюстрацията и оформлението на книгата датират още от началото на XX век. През 20-те години в България се организират изложби, представящи родни произведения в сферата на книгоиздаването, гостуват и изложби от чужбина¹. Четиридесет години по-късно се прави злощастен опит за създаване на национална изложбена традиция с изложбата, организирана през месец август 1966 г. в галерията на СБХ на ул. „Раковски” 125, която прави първата истинска стъпка към подобно събитие. Пагубна за инициативата е не само лошата организация от страна на секция Графика, но и пропуските, които отдел Пропаганда допуска - краткотрайността ѝ и избрания месец - но и липсата на заинтересованост от ръководните органи². Две години по-късно се открива и първата Национална изложба – на 15 май 1968 г. в изложбената зала на ул. "Гурко" 1. Този път организацията е дело на Комитета за изкуство и култура, СБХ и държавното обединение "Българска книга", които искат да поставят гръмка начало на ежегодно представяне на най-добрите постижения в сферата всеки месец май по случай националния празник на българската култура и писменост – 24 май³. В тази първа изложба са представени 692 илюстрации на 68 художника, 163 художествено оформени книги, 35 обложки, трима автори представят 15 табла с шрифтове, а 17 издателства показват 539 книги, между които и наградените от конкурса на Българската книга и на Международната изложба на книгата в

¹ Малина, К. Изложба на детската книга. - Литературен глас, год. I, бр. 16, 30 декември 1928, с. 3.

² Зидаров, Л. Илюстрацията в националната изложба и във всекидневието. - Изкуство, 1966, кн. 8-9, с. 12-18.

³ Тази традиция се запазва до края на съществуването на изложбите, с малки изключения през 1976 година, когато изложбата е представена през месец декември.

Москва по случай 50 години от Великата октомврийска социалистическа революция⁴.

Точното попадение, което прави организацията на изложбата, успява да обедини всички работили някога поколения български художници-илюстратори - първите създатели на илюстрация, техните първи ученици и част от най-младото поколение, което работи в България до края на 80-те години.

Първата „Национална изложба на илюстрацията и изкуството на книгата и изложба на българската книга” представя не само отделни, извадени от контекста на книжното тяло и текста илюстрации, но и цялостния процес и всеки отделен елемент изграждащ съвременния образ на българската книга – илюстрации, обложки, корици, части от литературни текстове, подвързии, шрифт и дори самите книги. В една от залите на изложбата е експонирана и възпоменателна колекция от творби на учителите – Борис Ангелушев (1902 – 1966), Илия Бешков (1901 – 1958) и Георги Атанасов (1904 – 1952).

Изложбата събира в едно пространство илюстрации и книги, издадени през предходните две години, и включва както художествена литература (за деца и възрастни), така и научна фантастика и учебници. Големият брой участници в експозицията представя широк набор от индивидуални почерци, освободили се от догмите на V конгрес с доклада от 1953 г. "Обсъждане състоянието и задачите на съвременната българска илюстрация" и поели по новата идеология на Априлския пленум, чийто реални промени в България и в частност в културата, навлизат едва след 1962 г. Проф. В. Йончев определя тази първа синхронизирана изява на българските илюстратори и художници на книгата и шрифта като "изложба, която изненадва със своите постижения във всички свои раздели"⁵. Критикът-изкуствовед М. Киров признава искрената си изненада когато вижда експозицията в залата на съюза, въпреки че самият той вече е писал критика и статии за някои от представените произведения. На официална

⁴ Р. Д. Първа по рода си. – Работническо дело, год. XLII, бр. 136, 15 май 1968, с. 3

⁵ Йончев, В. Първата национална изложба на илюстрацията и изкуството на книгата. – Изкуство, 1968, кн. 8-9, с. 3-12

пресконференция в деня преди откриването на изложбата, проф. Васил Йончев запознава представителите на печата с характера на изложбата, която СБХ има за цел да превърне в традиционна – всяка година по случай 24 май, въпреки че в последствие тя става биенале. А секретарят на секция „Графика” Петър Чуховски обявява наградите на Съюза. Изложбата е отразена в голяма част от печатните медии – вестниците Работническо дело, Литературен фронт, Народна култура и сп. Изкуство, внимание, което първият опит за изложба през 1966 г. не получава. Събитието успява да представи голяма част от родните творци в най-добрата им светлина и започва традицията за връчване на наградата „Борис Ангелушев”, а в следващите години илюстраторите успяват да затвърдят своите качества, печелейки все повече награди и представяйки все повече произведения в страната и чужбина.

В най-общ план изложбата се разделя в два стилистични аспекта, които може би случайно са полиграфически разделени на черно-бял и цветен печат.

Първият – насочен към по-обемните, триизмерни и перспективно коректни форми, повечето от които решени в черно-бяла щрихова или линейна рисунка – наследство от 50-те години, но вече отдалечили се от политическата примка и пропагандно изображение, доминират като количество. Доказалите се утвърдени в годините имена (Ал. Денков – „Илиада”, И. Кьосев „Валенщайн”, Хр. Нейков – „Ехо от детството”, И. Кирков – „Трагедията на човека”, П. Рашков – „Човекът, който имаше съвест”) остават верни на своя стил и в тази изложба те показват най-доброто от постигнатото до момента. Освободената линия на тушовите рисунки и голямата динамичност на следата на перото, изграждат наситени с образи, елементи и детайли композиции, които създават собствени светове и допълват смисъла на текста. Графичните композиции много премерено контактуват с текста и наборните полета в книгите на И. Кирков, Л. Диманов – „Лирика”, П. Рашков и читателят започва да възприема разтворите като една обща композиция, а не като отделни елементи разхвърляни из страницата – текст, заглавия, илюстрации. Въпреки това, може би заради все още силно ограничените възможности на полиграфията в този период, качеството на

изображенията спрямо оригиналните рисунки рязко спада, липсват смели полиграфски решения на набора спрямо илюстрацията и двете изкуства остават класово разделени между художника и печатаря.

През 50-те години едноцветните илюстрации разработени чрез щрих или тон изследват чисто композиционни, сюжетни и образно-типологизирани проблеми. „Илюстрацията не е самостоятелен род изкуство – художникът-илюстратор е ограничен от литературното произведение”⁶ – гласи докладът от 1953 г. „Обсъждане състоянието и задачите на съвременната българска илюстрация”. Примерите, показани в изложбата през 1968 г., доказват опита за развитие и напредък на художниците и те представят авторски решения с личен почерк, гледна точка и кадър. Илюстрациите постепенно започват да действат като самостоятелни графични произведения, връзките им с текста се губят и остават само в съзнанието на създателя им. Все още този преход е плавен и несигурен, но в следващите изложби подобни експерименти стават все по-смели и решителни. За първи път се връчва наградата „Борис Ангелушев”, която печели Ал. Денков за илюстрациите си към Омировата Илиада⁷. И до ден днешен това издание се смята за един от най-високите примери за илюстрация на произведението. Погледнати през призмата на XXI век илюстрациите към „Трагедията на човека” на И. Кирков изглеждат наивни, несигурни, дори еkleктични, но през 1968 г. те печелят първа награда за илюстрация като „безспорни постижения в еволюцията на българската илюстрация”⁸. Втора награда е присъдена на Борислав Стоев за „Морски приказки от цял свят” – илюстрации типични за творчеството на художника, както в живописно така и в графично отношение, тъй като книгата е решена в симбиоза между двете изразни средства. Трета награда получава Нева Тузсузова за работата си по

⁶ Босилков, С., Т. Мангов. Обсъждане състоянието на съвременната българска илюстрация. С., 1 юни 1953, с. 4.

⁷ Свинтила, В. Илюстрациите на Ал. Денков към „Илиада”. - Народна култура, бр. 52, 30 декември 1967.

⁸ Киров, М. Успех, който задължава. - Литературен фронт, бр. 26, 20 юни 1968. Отзив за националната изложба на илюстрацията и изкуството на книгата.

детската книга „Влак-юнак” с текст на Леда Милева. Това е единствената отличена с награда книжка, която поема по пътя на новата стилистика, към която художниците вече се насочват.

Вторият стилистичен аспект, чийто разновидности са по-богати, е насочен към силна стилизация на формите и обемите, плоскостност на пространството и декоративност, пресъздаващи традиционните форми и догматика, характерна за цветните композиции. Развитието на художествения език и политическата свобода на художниците им позволява да разширят не само техническите средства с които работят, но и композиционните си решения, стил и почерк. Силното, ясно опростяване на формите, извеждането на локални цветови тонове, изградени не чрез класическите художествени похвати на живописца, а чрез многобройни малки елементи вплетени в стилизирана форма, са техники характерни за традиционните български занаяти, текстил и приложни изкуства. Инструменти, които много художници използват в годините след това. От друга страна крайното геометризиране на моменти граничещо с колажиране на цветове и форми, допълва народната визия и създава причудливи силуети на героите в детските книги. Редки са случаите на опити за натуроподобност или реализъм, каквито частично се откриват при Петър Чуклев в една от малкото му цветни книги „Приказки” на Шарл Перо, които силно напомнят на лошо копие на илюстрациите на Георги Атанасов към приказката „Неродена мома”. Именно с тези илюстрации през 1932 г. издателство „Хемус” печели премията „Шумейкър” за рисунките на художника към произведението на Ран Босилек „Неродена мома” на II Международна изложба в Брюксел.⁹

Някои доказали се през годините художници попадат в клопката на експеримента и омаловажаването на илюстрацията за деца в този период, поради многобройните поръчки, които правят държавните издателства, бързия процес на работа, който не винаги води до добри резултати и желанието за изграждане на собствен поглед върху даденото произведение. Неясен опит за

⁹ Гергова, А. Хемус - Енциклопедия. Българска книга. С., 2002.

смесена техника прави Симеон Венев (художник, който читателят познава от множеството произведения, илюстрирани с негови рисунки) в украинската приказка „Защо уважаваме старите хора”, чийто илюстрации действат наивно, простодушно и несигурно на фона на лоша полиграфия, необособен набор и некачествена хартия.

Проблемите на лошата българска полиграфия са още по-лесно забележими при цветните издания, извеждайки на преден план въпросите за колорита, наситеността и чистотата на цвета и композицията на набора.

Освобождането от правилата, налагани доскоро, от една страна разширява изразността на художниците и по-младото поколение бързо навлиза в новата линия на книжно изкуство – М. Парпулова – „Родопско момиче”, А. Тузсузова – „Пепеляшка”, но и старото поколение не отстъпва в желанието си за експерименти и артистични търсения. „Къщичка в гората”, илюстрирана от Борислав Стоев, е единствената книжка, чиято живописна техника се доближава повече до търсенията на художник-илустратор-живописец, а не на график. Л. Зидаров и спечелилите му международна слава „Андерсенови приказки” също са представени в изложбата, въпреки че новата им художествената преработка тепърва предстои, а редом с тях в изложбата място намира и друго негово голямо постижение – „Хъкълбери Фин”.

В каталога на изложбата са включени няколко неиздадени произведения. Личните търсения на Александър Поплилов върху темата за „Дон Кихот” силно се открояват от политическите му живописни платна. Тези илюстрации, макар изложени в залата, никога не виждат бял свят, а самият А. Поплилов, никога не издава книга по произведението на Сервантес. Въпреки това, рисунъкът на изображенията е смел, изпълнен с емоция и нерв и единствената им слабост е че не са били отпечатани в издание¹⁰. Илюстрациите на едва трийсетгодишната Анна Тузсузова към приказката „Пепеляшка”, част от работата ѝ по серия класически приказки, също никога не влизат на печат, макар че са представени в

¹⁰ Зидаров, Л., Г. Чавръков. Съвременна българска илюстрация. С., 1972.

общата изложба. По-късно в следващите издания на изложбата отново се наблюдават подобни търсения на младата илюстраторка, която през цялото си творчество остава силно повлияна от работата на родителите си и най-вече на майка си Нева Тузсузова, с която заедно работят и в сферата на текстила, и в сферата на детската илюстрация.

Художници като Б. Бенев, Хр. Брайков, Мана Парпулова, Румен Скорчев, Мира Йовчева, които в тези години гилдията все още приема за млади автори, представят илюстрации от две-три различни произведения, а следващите години взимат призове в различни категории на изложбата. Иван Къосев, Владислав Паскалев, Васил Йончев, Христо Нейков, Борислав Стоев, Евгени Босяцки са в състава на журито, което определя не само наградите, но и допуснатите до представянето произведения и художници. Техни илюстрации и книжни оформлени са представени в галерията, но не взимат награди.

Постиженията на отличените и представени художници в Първата национална изложба не са плод на иновативни художествени техники или похвати. Новото, което се представя пред публиката е персонално отношение на всеки автор към фабулата на текста, личната трактовка и смели художествено-естетически решения, които правят крачка напред и встрани от догматичните изображения на 50-те и началото на 60-те години¹¹. В цялата изложба няма нито една политическа илюстрация, нито една пропагандна книга или заглавие. Войната за „нова, национална по форма и социалистическа по съдържание илюстрация, която да възпитава нашия народ и подрастващото поколение в духа на великите идеи на социализма и комунизма, която да бъде активен вдъхновител на народа в социалистическото строителство”¹² е свършила и размахва бяло знаме, а победителите в нея са представени в тази Първа национална изложба. Детската книга се е отърсила от ятаците и

¹¹ Трябва да се има предвид, че изложбата е организирана през май 1968, с книги излезли от тираж 1966-1968, което означава, че са работени поне една-две години по-рано. Това говори за бързите промени настъпили в творчеството на художниците и обяснява някой несигурни художествени решения, които се виждат в произведенията им. – бел. авт.

¹² Босилков, С., Т. Мангов. Цит. съч, с. 11.

партизаните, а литературата за възрастни търси по-задълбочен вътрешен анализ към самия читател¹³. „Революционните изменения, които се извършиха за толкова кратък период в изкуството на книгата, минаха някак незабелязано пред очите ни”¹⁴ – пише Максимилиян Киров след изложбата.

Първата „Национална изложба на илюстрацията и изкуството на книгата и изложба на българската книга” – 1968 г., поставя солидна основа върху която в следващите 20 години стъпват множество автори и издатели. Днес, петдесет години по-късно, някои от представените произведения звучат архаично, неуверено, дори слабо. Но погледнати от призмата на годините в които са създадени, те са били истински постижения в ръцете на търсещите нови изразни средства и личен почерк художници. Наградите, които СБХ връчва на тази и следващите изложби стават определящи за художниците и техните произведения, а книгите им се помнят от читателите им и до ден днешен.

¹³ Докладът се фокусира само върху произведенията, показани в изложбата – това не са изводи важащи за целия книжен печат и продукция в България, в посочените години на създаване на илюстрациите и книгите – бел. авт.

¹⁴ Киров, М. Цит. съч.

Библиография:

Босилков, С., Т. Мангов. Обсъждане състоянието на съвременната българска илюстрация. С., 1 юни 1953.

Гергова, А. Хемус - Енциклопедия. Българска книга. С., 2002.

Зидаров, Л. Илюстрацията в националната изложба и във всекидневието. Изкуство, 1966, кн. 8-9, с. 12-18.

Зидаров, Л., Г. Чавръков. Съвременна българска илюстрация. С., 1972.

Йончев, В. Първата национална изложба на илюстрацията и изкуството на книгата. Изкуство, 1968, кн. 8-9, с. 3-12.

Киров, М. Успех, който задължава. Литературен фронт, бр. 26, 20 юни 1968 – Отзив за националната изложба на илюстрацията и изкуството на книгата..

Малина, К. Изложба на детската книга. Литературен глас, год. I, бр. 16, 30 декември 1928, с. 3.

Национална изложба на илюстрацията и изкуството на книгата и изложба на българската книга – каталог на СБХ 1968 г.

Р. Д. Първа по рода си. Работническо дело, год. XLII, бр. 136, 15 май 1968, с. 3.

Свинтила, В. Илюстрациите на Ал. Денков към „Илиада”. Народна култура, бр. 52, 30 декември 1967.

Илюстрирани книги, представени в изложбата и коментирани в доклада:

1. „Андерсенови приказки” (в 2 тома) от Х. К. Андерсен, ил. Любен Зидаров, 1964/5 г.
2. „Валенцайн” от Фридрих Шилер, ил. Иван Къосев, 1968 г.
3. „Влак-юнак” от Леда Милева, ил. Нева Тузсузова, 1967 г.
4. „Горска къщичка” сборник приказки, ил. Борислав Стоев, 1968 г.
5. „Ехо от детството” от Константин Колев, ил. Христо Нейков, 1966 г.
6. „Защо уважаваме старите хора” украинска приказка, ил. Симеон Венев, 1969 г.
7. „Илиада” от Омир, ил. Александър Денков, 1969 г.
8. „Морски приказки от цял свят” от Чавдар Аладжов, и. Борислав Стоев, 1967 г.
9. „Под Игото” от Иван Вазов, ил. Героги Недялков, 1968 г.

10. „Приказки” от Шарл Перо, ил. Петър Чуклев, 1968 г.
11. „Приказки от страната Алабашия” от Карл Стандбърг, ил. Румен Скорчев, 1967 г.
12. „Родопско момиче” от Веса Жилиева, ил. Мана Парпулова, 1968 г.
13. „Свидливото мече” от Виктория Русчева, ил. Борис Китанов, 1967 г.
14. „Съкровищница” от Ангел Каралийчев, ил. Иван Кожухартов, 1967 г.
15. „Трагедията на човека” от Имре Адач, ил. Иван Кирков, 1968 г.
16. „Хъкълбери Фин” от Марк Твен, ил. Любен Зидаров, 1965 г.
17. „Цар джудже” от Н Соколов, ил. Стоян Атанасов, 1966 г.
18. „Човекът, който имаше съвест” от Съмърсет Моъм, ил. Петър Рашков, 1966 г.

Неиздадени книги, представени в изложбата и коментирани в доклада:

1. „Дон Кихот” от Мигел де Сервантес, ил. Александър Поплилов
2. „Лирика” от Александър Пушкин, ил. Любен Диманов
3. „Пепеляшка” от Братя Грим, ил. Анна Тузсузова